

Een kwarteeuw strijd om een gedeeltelijke vernederlandsing van het katholiek middelbaar onderwijs

Jezuïeten en bisschoppen versus katholieke flaminganten. Verdere inzichten via een nieuwe bronnenpublicatie (1900-1906)^o

Bronnenpublicaties zijn helaas schaars geworden. In 1980 verscheen over deze problematiek reeds een eerste deel gewijd aan de periode 1830-1900.¹ Eerst nu kon het vervolg worden gepubliceerd. Uit een aantal belangrijke kerkelijke archieven werden teksten samengebracht die handelen over de strijd rond de vernederlandsing van het vrij katholiek middelbaar onderwijs, beperkt tot het algemeen vormend onderwijs in de Vlaamse katholieke jongensscholen, ditmaal doorgetrokken tot 1906. Systematisch werden de bisschoppelijke archieven van Mechelen, Brugge, Gent en Luik (waartoe Limburg behoorde) onderzocht alsook deze van de reguliere orden en vooral jezuïeten en jozefieten. Niet-kerkelijke archieven, zoals deze van Schollaert-Helleputte en Frans Van Cauwelaert bleven buiten beschouwing, een leemte in het besluitvormingsproces waarvan de auteur zich goed bewust is. Deze periode werd beheerst door het wetsvoorstel-Coremans, ingediend in 1901, en Gevers eindigt met de Bisschoppelijke Onderrichtingen van september 1906.

De voorliggende uitgave getuigt van een hoog wetenschappelijk niveau. De teksten werden uitstekend geannoteerd, van een uitgebreid voetnotenapparaat voorzien, waarin ook belangrijke aanvullende briefwisseling werd verwerkt. Op die manier werd alles wat in de onderzochte archiefbundels over het onderwerp te vinden is in de publicatie opgenomen. Bovendien werd de verzameling heel goed gestructureerd. De chronologie bleef behouden, maar de documenten werden geordend via zo'n 23 tussentitels, die telkens een hoofdklemtoon in de evolutie accentueren, bijvoorbeeld: "*Documenten 1-7. De Jezuïeten gaan op zoek naar politieke steun*". Helaas bleef dat beperkt tot het inhoudelijk overzicht en mocht dat, conform de uitgaveregels van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, blijkbaar niet

^o L. Gevers, *Jezuïeten, bisschoppen en flaminganten. Documenten uit kerkelijke archieven over de controverse rond het taalregime in het katholiek middelbaar onderwijs 1900-1906*, Brussel, Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, 2008, LII-176 pp., www.kbr.be/crh.kcg.

1. L. Gevers, *Kerk, onderwijs en Vlaamse beweging. Documenten uit kerkelijke archieven over taalregime en Vlaamsgezindheid in het katholiek middelbaar onderwijs, 1830-1900*, Leuven, 1980.

Portret van Edward Coremans, s.d. [Prent, ADVN, VPA398]

in het corpus zelf worden herhaald. Wel werd, overeenkomstig dezelfde regels, elk document, 76 in totaal en in kleine druk, telkens voorafgegaan door een korte titel die de inhoud weergeeft. Een aantal documenten, vooral deze van het aartsbisdom Mechelen, zijn niet onbekend, maar het blijft zeer de moeite om ze in hun geheel te zien met toevoeging van een aantal minder bekende teksten. Met deze reconstructie wordt nog eens de sluier gelicht over wat er zich langs kerkelijke kant in de coulissen afspeelde en hoe het besluitvormingsproces verliep. Bij wijze van inleiding opent de auteur overigens met een synthese van zo'n achttien pagina's, waarvoor zij zich voornamelijk baseert op een aantal van haar vorige publicaties, die op de hier gepubliceerde bronnen teruggaan. Bij hetgeen volgt, steun ik daarop, maar voor uitdieping en verdere interpretatie ben ik zelf verantwoordelijk. Ik begin met het officieel onderwijs als richtpunt, dan de campagne van vooral de jezuiëten en hoe de pas kardinaal geworden Mgr. Mercier daarna het initiatief overneemt.

DE SITUATIE IN HET OFFICIEEL MIDDELBAAR ONDERWIJS

Het afdwingen van het recht op onderwijs in de eigen taal is een cruciale fase in de ontvoogdingsstrijd van een nationale beweging, zoals ook internationaal onderzoek aantoonde. In de loop van de negentiende eeuw behoorde dat tot de kernstrategie van de Vlaamse beweging: de erkenning van het leervak Nederlands op gelijke voet met het Frans in het secundair onderwijs en daarnaast de vernederlandsing van een paar vakken met perspectief op uitbreiding en zo de stap naar de hervorming van het universitair onderwijs. De taalwet van 1883, beperkt tot het officieel onderwijs (athenea en rijksmiddelbarescholen) kwam daaraan in essentie tegemoet. Tot stand gekomen onder een liberale regering hadden de liberale flaminganten, met steun van de katholieke oppositie, een paar valkuilen kunnen ontwijken. In die zin werd het de belangrijkste taalwet van voor de Eerste Wereldoorlog, ook vanwege de talrijke neveneffecten die hij genereerde. De daaropvolgende katholieke regeringen (1884-1914) moesten dit verder invullen en over de toepassing waken. Enerzijds deden zij dat correct door te expliciteren welke twee leergangen werden vernederlandsd (geschiedenis/aardrijkskunde en natuurwetenschappen), anderzijds waren zij ook niet geneigd om dat optimaal in te vullen. Bovendien ontstonden, mede onder druk van liberale stedelijke francofone machtskernen, een aantal uitwassen. Dat ging vooral terug op het beruchte artikel vijf, waardoor de vernederlandsdste vakken geheel of gedeeltelijk 'tegelijkertijd' ook in het Frans konden worden onderwezen, dit ten behoeve van Nederlandsonkundigen en vooral met het oog op de Brusselse agglomeratie waarvoor in de wet nog geen apart artikel was voorzien. Zoals wel vaak bij vage bepalingen ontstond veel discussie over de juiste interpretatie. Uiteindelijk besliste de katholieke minister dat dit zowel vormen van tweetalig onderwijs kon impliceren als Franstalige ('Waalse') afdelingen naast Nederlandstalige. 'Waalse' sloeg op het feit dat in grote steden zoals Antwerpen

de francofone elite werd versterkt door vele ingeweken Waalse ambtenaren zoals douaniers en accijnsbedienden. De toegang tot die afdelingen werd echter steeds gemakkelijker gemaakt. Toch moet men het belang ervan niet overdrijven. Als men de athenea van Brussel en Elsene buiten beschouwing laat, ging het in de acht resterende Vlaamse athenea alleen nog over het atheneum van Antwerpen en de lagere afdelingen van het atheneum van Mechelen. Na een moeizame overgangperiode begonnen die taalhervormingen te renderen. De wet werd in de meeste rijksmiddelbarescholen (twaalf tot vijftien jaar) stipt nageleefd. Om verschillende redenen, waarbij ook de katholieke regering niet vrijuit ging, gold dat minder voor de athenea. In 1909 werd daar de wet nog steeds niet volledig toegepast en dat was vooral voor de natuurwetenschappen het geval. De grootste vooruitgang gold in eerste instantie het onderwijs in het Nederlands zelf door voortaan goed opgeleide moedertaalleraren. Door correcte toepassing van de wet ging het om zowat een derde van lessen in de moderne humaniora en een vierde van de lessen in de oude humaniora.²

JEZUÏETEN EN JOZEFIETEN IN HET VERWEER

In het vrij katholiek middelbaar onderwijs kan men spreken van grote verschillen. Er bestond geen algemene regeling. De situatie verschilde van bisdom tot bisdom en van de ene reguliere orde tot de andere, terwijl ook directies en leraars over veel autonomie bij de invulling van eventuele onderrichtingen beschikten. Terecht stelt de auteur zich vragen bij die toepassing, terwijl het basisprincipe eerder uitging van tweetalige dan van eentalige Nederlandse lessen. Vooral in de colleges van jezuïeten en jozefieten werd het Nederlands verwaarloosd. Zo schreef Evarist Bauwens s.j., leraar aan het Sint-Jozefscollege in Aalst op 4 september 1904 aan zijn provinciaal: *“La plupart des Flamands, nos pères hollandais, sont convaincus que nous sommes des ennemis déclarés de l’extension de la langue néerlandaise. Franchement, Mon Révérend Père, je crois que nous leur avons donné le droit de penser ainsi.”* (document 22, p. 31, noot 106) Het is dan ook niet verwonderlijk dat de katholieke flaminganten steeds meer het geloof in een interne regeling verloren en naar het wapen van de wettelijke dwang overschakelden om een gelijke situatie als in het officieel onderwijs af te dwingen, zij het zonder de uitwassen. De Antwerpse volksvertegenwoordiger Edward Coremans had reeds in 1889 en in 1894, door middel van amendementen, een poging gewaagd, maar zonder succes. Als de auteur eraan toevoegt dat dit in 1894 vooral door toedoen van liberale parlementsleden gebeurde, dan is dat op zich niet onjuist. Ze had er wel mogen aan toevoegen dat de Kamer toen zo goed als geen Vlaamse liberalen telde, dat de katholieke regering zich er hardnekkig tegen

2. Voor deze problematiek tot 1914: H. Van Velthoven, *Tussen opportunisme en radicalisme. Het Willemsfonds en de Vlaamse kwestie in 171 petitiees*, Gent, 2008, pp. 39-113.

Het Sint-Jozefcollege in Aalst. Foto in: J. De Brouwer, *De Jezuïeten te Aalst*, deel 2, Aalst, 1980, p. 114. [Stadsarchief Aalst]

had verzet, dat het stemgedrag van vele Vlaamse katholieke parlementsleden dubieus was. Het lot van het voorstel was voorspelbaar en de eerste verkiezingen met mannelijk algemeen meervoudig stemrecht kwamen eraan. Zelfs Woeste stemde voor. Heel die situatie verdient verdere uitdieping.

Nadat Coremans op 9 augustus 1901 ditmaal een wetsvoorstel had ingediend, blijkt uit de documenten (1-46, pp. 1-97) dat vooral jezuïeten en jozefieten tijdens de periode 19 december 1903-9 maart 1906 het hevigst reageerden. Dat ging crescendo naarmate het voorstel in de parlementaire behandeling vorderde en uit katholieke hoek alternatieven werden geformuleerd om het verwijt van ongrondwettelijkheid te ontlopen: het voorstel van Kamervoorzitter Frans Schollaert (8 uur Nederlands per week) in 1904 en het voorstel van Joris Helleputte (een eindexamen over de kennis van het Nederlands op het einde van de humaniora) in 1905. Datzelfde jaar besloot de Kamercommissie, die zich over de verschillende voorstellen had gebogen, om de inrichtende overheden van de vrije scholen de keuze tussen de drie stelsels te laten.

Voordien had geen van de drie concepten genade gevonden in de ogen van de regulieren. Volgens hen waren zij alle in strijd met de grondwettelijke vrijheid van taal en onderwijs, alsook met het principe van de gelijkheid der Belgen (verplichting alleen geldend voor Vlaanderen). Vooral de jezuïeten Arthur Vermeersch en Jules Verest spanden zich in om daarrond een hele argumentering op te bouwen,

waarmee ze bisschoppen, journalisten en parlementsleden konden informeren en bewerken. Allerlei rampscenario's over hoe een vijandig liberale regering van die wettelijke bepalingen misbruik zou kunnen maken, voerden de boventoon. Het katholiek onderwijs werd een methodiek, een lesrooster en een taalprogramma opgedrongen dat bovendien kon worden gecontroleerd.

De overste van de jezuiten zette zijn rectoren ook aan om in hun regio politieke steun te zoeken. Dat levert nogal wat informatie op. Men krijgt een beeld van de politieke vertrouwensmannen bij wie informatie werd ingewonnen en die men probeerde te activeren. In die zin was het wellicht nuttig geweest als de auteur had nagegaan wie daarvan tot de oud-leerlingen behoorde, zoals ze nu eerder accidenteel aangeeft. (p. 13, noot 52) Herhaaldelijk werd geklaagd over de steun van de diocesane clerus aan het wetsvoorstel-Coremans, blijkbaar vooral in Antwerpen en West-Vlaanderen, over de reële electorale druk van het katholiek flamingantisme op de volksvertegenwoordigers, en zeker op die van de Antwerpse Meetingpartij ("*le parti flamingant tyrannise le parti catholique Anversois*", de overste van het Sint-Ignatiusgesticht in Antwerpen aan zijn provinciaal op 23 december 1903, document 3, p. 4, noot 14), waarbinnen zich overigens ook een generatieconflict aftekende. Intussen werd druk uitgeoefend op de mede-ondertekenaars van het wetsvoorstel-Coremans, zoals René Colaert (die zijn toenmalige steun fel betreurde en het had over "*le fanatisme haineux et injuste de l'ultraflamingantisme*") en August Raemdonck om zich van hun handtekening te distantieëren, terwijl men ook de verslaggever van de Kamercommissie, Florent Van Cauwenbergh, probeerde te beïnvloeden.

Het was overigens opmerkelijk dat de jezuiten aanvankelijk op weinig steun van het episcopaat konden rekenen, met uitzondering van Mgr. Rutten, de Luikse bisschop, die als de meest Vlaamsgezinde bekend stond. Integendeel, de Naamse bisschop Mgr. Heylen zag niet goed in waarom het wetsvoorstel-Coremans ongrondwettelijk zou zijn en men verweet vooral kardinaal Goossens zijn stilzwijgen in het openbaar tot zijn dood op 79-jarige leeftijd in januari 1906. Vanaf 1904 kwam er wel openlijk steun van Mgr. Waffelaert van Brugge en van de Gentse bisschop Mgr. Stillemans, terwijl de bisschoppen in vergadering dat jaar ook hadden besloten om druk op de katholieke politici uit te oefenen. Vlak voordien had het Antwerpse Kamerlid Emmanuel De Meester nog laten weten dat vele parlementsleden een gezamenlijke bisschoppelijke stellingname wensten, geprangd als zij waren tussen hamer en aambeel en met schrik voor een scheuring in de partij indien er geen toegevingen werden gedaan. Of hoe het klerikalisme een tweerichtingsverkeer was, wat ook gold voor politici als Arthur Verhaegen en minister Jules De Trooz.

De gangmakers van de jezuiten realiseerden zich alleszins dat afwachten geen optie meer was en dat zij beter konden proberen de beweging te kanaliseren. Dat kon door zelf hervormingen door te voeren, wat in 1905 in hun colleges ook

gebeurde, maar het bleven minimale ingrepen. Steeds dezelfde excuses werden ingeroepen: het gebrek aan goed Nederlandskennende leraars (waarvoor men reeds decennia zelf verantwoordelijk was; in sommige colleges kon zowat iedereen titularis van dat taalvak worden) en de vele Franstalige leerlingen (hoewel men op de hoogte was van een aantal terzake uitgewerkte methodieken). Interessant was het gemaakte onderscheid tussen grote en kleine steden. Een tweede mogelijkheid was de aanvaarding van een wettelijke regeling op voorwaarde dat die geen bedreiging voor de vrijheid van onderwijs inhield. In die zin stelde A. Verhaegen, de leider van het Gentse antisocialisme en voorzitter van de nationale Belgische Volksbond, zich dienstbaar op. Hij werkte aan een zeer zwak tegenvoorstel, waarvoor hij met Charles Woeste in zee wilde gaan, tenminste na religieuze goedkeuring. Die kreeg hij ook, waarna de jezuïeten dat voorstel begonnen te propageren. Zoals de auteur terecht opmerkt, was Verhaegen, ondanks zijn topfuncties, alleszins geen voorbeeld van vervlechting tussen christendemocratie en Vlaamsgezindheid, integendeel. Overigens had hij in 1901 reeds geweigerd om het wetsvoorstel-Coremans mee te ondertekenen.

Een sleuteldocument om inzicht te krijgen in het strategisch denken van de jezuïeten is de uitvoerige status quaestionis die haar overheid in januari 1906 opstelde, met het oog op een beslissing in de Kamercommissie (nr. 45, pp. 80-93). Daarin werden de voorliggende voorstellen van Coremans, Schollaert en Helleputte uitgebreid toegelicht, becommentarieerd en van suggesties voor andere oplossingen voorzien. Het was geschreven op verzoek van Mgr. Rutten, die de tekst had nagelezen en wellicht zelf gedeelten van de tekst had opgesteld. Deze was bedoeld voor alle bisschoppen en voor enkele staatsmannen, terwijl ook de toekomstige aartsbisschop Mercier een exemplaar kreeg toegestuurd. Het rapport eindigde pessimistisch. De enige hoop leek er vooralsnog in te bestaan om de in de Kamercommissie voorliggende voorstellen te verbeteren (lees: verzwakken): de keuze te beperken tot de voorstellen van Schollaert en Coremans, en zeker geen graduaat over het Vlaams zoals Helleputte wilde. Het voorstel-Schollaert was het meest aangewezen en men kon nog proberen het aantal uren te verminderen (Woeste zou in de Kamercommissie tevergeefs pleiten voor 6 uur of 7 uur in plaats van 8 uur, hvv) en daaronder ook allerlei oefeningen te verstaan, of in plaats van een vast getal uren alleen een percentage aanduiden. Daarnaast was er reeds de suggestie om geschiedenis en aardrijkskunde als twee aparte vakken te beschouwen, wat natuurwetenschappen of een ander bijkomend vak overbodig maakte. Het rapport sprak zich ook duidelijk uit over de taalsituatie in de Brusselse agglomeratie: *“ne pas faire rentrer l’agglomération bruxelloise dans la partie flamande du pays: la déclarer wallonne en droit, comme elle l’est en fait”*. De Kamercommissie zou niet zo ver gaan, maar de Brusselse agglomeratie wel van Vlaanderen losmaken, tot grote frustratie van de flaminganten voor wie op dit punt geenszins mocht worden toegegeven.

Ten slotte diende minister De Trooz op 23 april 1906 finaal nog een eigen voorstel in dat in een nationaal tweetalig examen voor heel België voorzag. Dat zat deels ook in een machiavellistische context, waarop de auteur echter niet ingaat.³

MGR. MERCIER KRIJGT BISSCHOPPEN EN RELIGIEUZE OVERHEDEN OP ÉÉN LIJN: DE GENESE VAN DE BISSCHOPPELIJKE ONDERRICHTINGEN VAN SEPTEMBER 1906

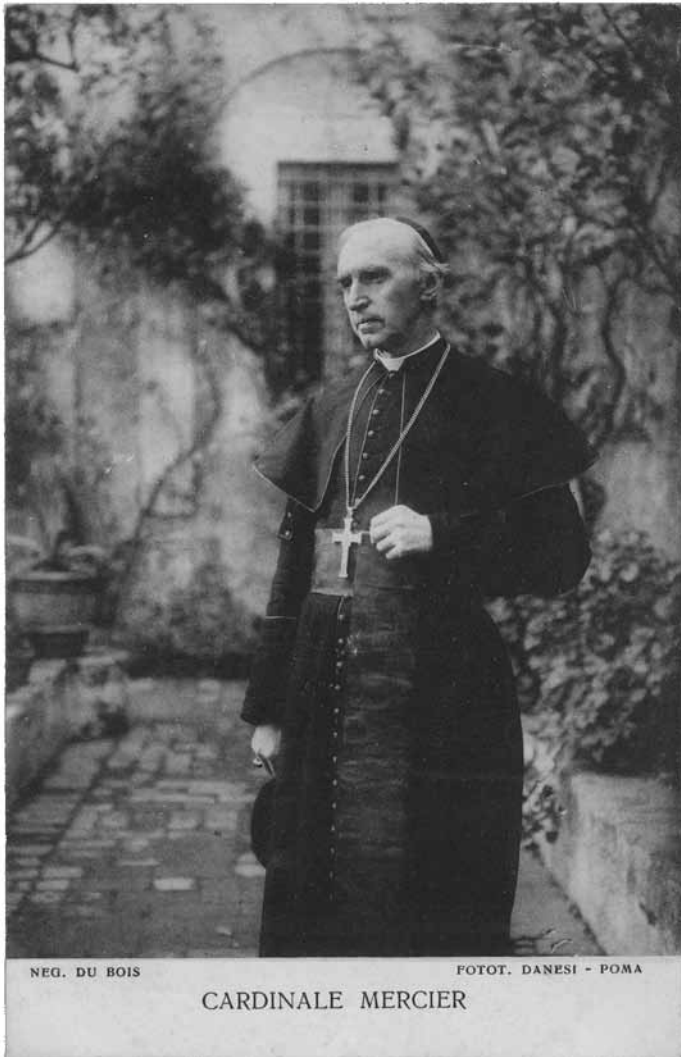
Tot dan waren de verbeteringen in de respectieve bisdommen er meestal gekomen onder druk van externe omstandigheden: de taalwet van 1883, de amendementen van Coremans in 1889 en 1894. Dat geschiedde vaak volgens hetgeen politicologen het integratie-repressiemodel noemen: toegevingen gepaard aan dreigingen en verbodsbepalingen. Voot het wetsvoorstel van 1901 werden dezelfde mechanismen aangewend en ook Mercier zou dat op zijn manier doen.

Op de dag dat de Kamercommissie haar verslag neerlegde, 7 februari 1906, werd Désiré J. Mercier tot nieuwe aartsbisschop van Mechelen benoemd. Hij trok onmiddellijk het initiatief naar zich toe, wat zou resulteren in de beruchte *Instructions Collectives*. Dat proces en de belangrijkste archiefdocumenten kwamen reeds aan bod in het boek dat Robrecht Boudens in 1975 aan deze thematiek wijdde⁴ en zelf heb ik de meeste daarvan kort daarna ook geconsulteerd. Toch blijft het de moeite om de documenten (nummers 47-76) in hun geheel en in hun samenhang met ogen van vandaag nog eens te bekijken en te interpreteren, zoals ze ook van goudwaarde zijn voor wie deze problematiek als belangstellende of als vorser nog wil analyseren.

Mercier ging systematisch tewerk. In eerste instantie sloot hij een akkoord met J. Helleputte, die hij als collega-hoogleraar aan de Leuvense universiteit persoonlijk kende, om de parlementaire behandeling uit te stellen tot de volgende zitting, meer bepaald tot november 1906. Dat moest hem de tijd geven om zijn collega's tot ernstige maatregelen te overhalen. Lukte dat niet, dan kon men nog tot een wet besluiten. Daarna benaderde hij invloedrijke Vlaamsgezinden zoals Marie E. Belpaire, Frans Van Cauwelaert en Emiel Vliebergh met het verzoek hem te vertrouwen en bij hun medestanders aan te dringen om de strijd voor een wettelijke taalregeling te staken. Tot ongenoegen van Helleputte die dat met de gemaakte afspraak strijdig achtte. Tegelijkertijd begon hij met een brede consultatieronde bij Vlaamsgezinden en vooral bij onderwijsverantwoordelijken in zijn bisdom, de inspecteurs en de collegedirecteurs. Met het oog op een vergadering met hen op 19 juli 1906 had hij reeds een voorbereidende nota klaargemaakt waarbij hij de

3. Voor een machtspolitieke analyse van de indiening van het wetsvoorstel-Coremans tot de uiteindelijke wet Segers-Franck in 1910: H. Van Velthoven, *De Vlaamse kwestie 1830-1914. Macht en onmacht van de Vlaamsgezinden*, Kortrijk-Heule, 1982, pp. 135-236.

4. R. Boudens, *Kardinaal Mercier en de Vlaamse beweging*, Leuven, 1975.

Portret van kardinaal Mercier, s.d. [Foto, ADVN, VFA7302]

filosofie en de limieten van de toegevingen aangaf en vervolgens blokkeerde wie verder wilde gaan. Rond half augustus volgde een rondvraag bij de andere bisschoppen. Vervolgens boog hij zich over een eindtekst, waarvan hij de proefversie nog aan een beperkt aantal personen voorlegde. In dat stadium betrok hij er ook de jezuïeten en jozefieten bij. Dat leidde tot een verdere afzwakking van de tekst: geen ééntalig Nederlands ondericht meer in de voorbereidende afdelingen van de colleges maar een tweetalig onderricht. Daarmee had de kardinaal een krachttroer gerealiseerd en voor een primeur gezorgd. Met hem ondertekenden de vijf andere bisschoppen de nota, terwijl ook de reguliere overheden zich erbij aansloten. Ten slotte werden afspraken gemaakt over hoe men de onderrichtingen (gedrukt op 1600 exemplaren) zou verspreiden, hoe men per diocees journalisten zou inschakelen om de tekst te verdedigen. In functie daarvan redigeerde Mercier een persnota.

Het gaat om het meest cruciale vooroorlogse document terzake (nr. 63, pp. 133-144), dat veelvuldig wordt geciteerd en in 1969 reeds door Karel Van Isacker in extenso werd uitgegeven.⁵ De nota was zeer doordacht en taalideologisch coherent. De kardinaal wist dat toegevingen noodzakelijk waren en wilde die *"con amore"* doorvoeren. Daarbij bouwde hij strategisch ook voort op het denkwerk van de jezuïeten. Het episcopaat moest de leiding van de katholieke Vlaamse beweging overnemen in plaats van ze te ondergaan en zich door een wet te laten dwingen, wat een precedent voor nieuwe eisen zou worden. Verschillende overwegingen werden gemaakt. De bisschoppen mochten vanwege het katholieke belang niet vreemden van de Vlaamse bevolking. De sociale en intellectuele kloof in Vlaanderen was onaanvaardbaar, ook vanuit politiek oogpunt. Toonaangevende Vlaamsgezinden hadden hem immers gewezen op de toenemende achterstand qua propagandisten, redenaars, literatoren en Vlaamssprekende politici ten aanzien van afgestudeerden uit het officieel onderwijs. Ongetwijfeld realiseerde hij zich de instrumentele waarde van het Vlaams. Bovendien was het een nationale taal, gesproken door een meerderheid van de bevolking, waarop niet minachtend mocht worden neergekeken. Bijgevolg volgde een pleidooi voor de herwaardering van het Nederlands als literaire taal en spreektaal, voor de omzetting van de Vlaamse dialecten naar de standaardtaal, voor het aanstellen van deskundige leraren Nederlands, voor de versterking van die taal in het schoolleven. Maar daar stopte het dan ook, want dan kwam die verheffing in botsing met hogere waarden die het nationale belang overstegen. De algemene vorming kon immers alleen in een wereldtaal gebeuren: Frans, Engels of Duits. Dat beantwoordde overigens aan de Verlichtingsfilosofie die in de toekomstige eenheid van de wereld geen plaats meer zag voor kleine talen. In België kon dat alleen maar het Frans zijn, wilde het Vlaamse volk niet in achter-

5. K. Van Isacker, *Herderlijke brieven over politiek 1830/1966*, Antwerpen, 1969, pp. 72-83.

lijkheid wegzinken. Een Vlaamse universiteit was dus uitgesloten, in Leuven dus niet alleen om financiële maar vooral om louter principiële redenen. Bijgevolg moest de druk in die richting worden weggenomen door de weigering om in het middelbaar onderwijs vakken geheel te vernederlandsen. Voor een goed begrip moet men de onderrichtingen dus in omgekeerde volgorde lezen. Wel werd het Vlaamse aandeel versterkt, tot zo'n 8 uur per week (twee uur voor het vak Nederlands en dan nog ongeveer één uur per dag). Maar de formulering dat het slechts *"approximativement"* was en men de leraars (en directies) een zekere vrijheid moest geven, ondermijnde dit reeds, verhoogde de willekeur en bemoeilijkte de controle, terwijl ook geen sancties waren voorzien. Zoals vermeld was voor de voorbereidende klassen van de colleges het aanvankelijke Nederlandstalig door tweetalig onderwijs vervangen. De onderrichtingen golden ook niet voor de Brusselse agglomeratie, waarvoor men later een aparte regeling zou uitwerken, in tegenstelling tot een wel opgenomen taalregeling voor de colleges in Wallonië. Kortom, vanuit principieel oogpunt waren de bisschoppelijke onderrichtingen veel slechter dan de taalwet van 1883 en voor de katholieke flaminganten een nederlaag over de hele lijn: inzake universitair onderwijs, inzake middelbaar onderwijs, inzake lager onderwijs, inzake Brussel. Men kon zich alleen sussen met de wel degelijke opwaardering en erkenning van het Nederlands als taalvak en een meer gespreide aandacht ervoor in het curriculum. Gezien de context ging het om minimalistische toegevingen op een eerste niveau, zeker in vergelijking tot de aspiraties en de gewekte verwachtingen. Mochten deze onderrichtingen overigens aanvaard zijn geworden, dan zou het interessant zijn geweest te weten wat er in de colleges zou gebeurd zijn die reeds verder stonden. Zoals Lieve Gevers opmerkt: *"een gehele en zelfs gedeeltelijke vernederlandsing van het voortgezet onderwijs zou er niet komen, nu niet, nooit"*. Of om naar een conclusie van Boudens te verwijzen: *"Eigenlijk staan we hier wel voor een typisch 'klerikale' zienswijze: de aartsbisschop was van oordeel dat het hem, als hoofd van de Kerk in België, toekwam ook het laatste woord te hebben over inhoud, doel en draagwijdte van de Vlaamse Beweging"*.⁶

AAN KATHOLIEK VLAAMSGEZINDE KANT

Men kan zeggen dat Mercier de Vlaamse beweging niet goed had begrepen, over de betekenis ervan was hij alleszins zeer goed geïnformeerd geweest door Helleputte (document 49, pp. 100-105 en noot 236), door Vliebergh (document 51, pp. 107-108) en door diocesaan inspecteur Jacob Muyldermans (document 53, pp. 111-116). Vooral Helleputte, die voordien het discours van de jezuiten reeds had afgewezen, die als Limburgs volksvertegenwoordiger reeds onder zware druk van

6. R. Boudens, *Kardinaal Mercier [...]*, p. 60.

Mgr. Rutten had gestaan, die Mercier nog in Rome als aartsbisschop had aanbevolen, had vanuit een nauwelijks ingehouden verontwaardiging een vlijmscherpe analyse gemaakt die naast teksten van radicale flaminganten mag worden gelegd: hoe de Vlaamsgezinden het meer dan beu waren te worden tegengewerkt door *“des chefs des établissements catholiques”*. Naïef als hij was, had hij in 1890 de colleges en vooral deze van de jezuïeten nog verdedigd. Intussen bestond de wet van 1883 reeds 23 jaar en gedurende al die tijd hadden zijn veelvuldige tussenkomsten op alle niveaus behalve veel verbale sympathie weinig opgeleverd, zodat alleen een tussenkomst van de wet nog overbleef. Een volk had immers het recht zijn voortbestaan te verdedigen. Hij vond het wetsvoorstel-Coremans hoegenaamd niet ongrondwettelijk, omdat er voldoende precedënten waren van voorwaarden waaraan het middelbaar onderwijs ten aanzien van de overheid moest voldoen. Toch had hij uit verzoeningsgezindheid een eigen voorstel ingediend, waarna de Kamercommissie de keuze tussen de drie voorstellen had gelaten. Maar als het om het Vlaams ging, bleken ineens alle drogredenen goed. In plaats van *“citoyens libres dans un pays indépendant”* bleven de Vlamingen behandeld *“un peu moins que les Polonais en Russie depuis la révolution qui vient d' avoir lieu. Cela n'est pas tolérable.”* Om dan de Kerk voor haar verantwoordelijkheid te plaatsen: *“Est-ce que vraiment l'avenir de l'Eglise en Belgique est lié au sort de cette minorité infâme et si peu intéressante?”*, waarmee hij bedoelde: *“quelques douzaines de hobereaux, de bourgeois parvenus”*. Tot slot riep hij Mercier op om de Strossmayer (Kroatische bisschop, wiens voorbeeld wel meer werd geciteerd) van het Vlaamse volk te worden. In afwachting zou Mercier, zonder wetgevende stok achter de deur, zeker in zijn missie mislukken. Het geeft een idee van hoe diep de vernedering wel zat en hoe de revolte smeulde.

Zowel Vliebergh, eveneens hoogleraar in Leuven, als Muyltermans hadden gepleit om zo dicht mogelijk bij de taalwet van 1883 aan te sluiten en vakken te vernederlandsen. Vergelijkingen met het aantal uren in het officieel onderwijs vielen nadelig uit. Muyltermans had sterk aangedrongen op het Nederlands als voertaal in de voorbereidende afdelingen, omdat daar de oorzaak van alle kwaad school, maar moest in fine dus bakzeil halen. De spilfiguur bleef echter Helleputte, die de pogingen van Mercier om katholieke flaminganten als pionnen in stelling te brengen in grote mate verhinderde. Hij weerhield Van Cauwelaert, die Mercier voor zijn academische loopbaanplanning nodig had, ervan om zich te ver te engageren en zich als Vlaamsgezinde te verbranden. Hij bood, samen met Vliebergh, weerwerk toen M.E. Belpaire in juli 1906 op vraag van de kardinaal in *Dietsche Warande en Belfort* zijn zijde wilde kiezen, wat tot een compromistekst leidde. Hij zou in die kringen het plan hebben gelanceerd om een nieuw tijdschrift uit te geven dat in het teken zou staan van de strijd voor de vernederlandsing van het middelbaar en hoger onderwijs. Op 24 november 1906 verscheen *Hooger Leven*.

In 1907 zou Helleputte voor het eerst minister worden en dan moet zijn gedrag vanuit die functie worden geanalyseerd.

Het leek er even op dat Mercier in zijn opzet zou slagen, maar snel keerde het tij. Zowel Van Cauwelaert als Belpaire zouden zich distantiëren. Alleen priester Muyldermans bleef als diocesaan inspecteur de onderrichtingen verdedigen, geraakte geïsoleerd en trok zich ontgoocheld uit de Vlaamse strijd terug. De laatste documenten (74 en 75) kondigen reeds het vervolg aan. Symptomatisch was de evaluatie van Vliebergh op 2 november 1906. Deze lag in het verlengde van Helleputtes mening: de afwijzing van het verwijt van ongrondwettelijkheid inzake de wetsvoorstellen, de talrijke gebroken beloften zodat de flaminganten alleen nog in de waarborgen van een wet geloofden en vooral een voorzichtig geformuleerde, maar daarom niet minder bijtende aanklacht: *"Il m'est pénible de devoir le dire à Sa Grandeur, qui, je le sais, est bien intentionnée pour les Flamands, généralement les Flamands n'ont pas eu l'Épiscopat avec eux, les Flamands ont du marcher sans leurs chefs naturels"*. Als statement kan dat tellen. In het licht van deze documenten vraag ik me overigens af of men een aantal positieve analyses in het voorbije decennium met betrekking tot de toestand van het Nederlands in het vrij katholiek onderwijs niet meer zou moeten relativëren, het verschil tussen theorie en praktijk in een aantal colleges.

EPILOOG

Episcopaat en het gros van de katholieke Vlaamse beweging kwamen nu frontaal tegenover elkaar te staan, de tegengestelde evolutie van wat de kardinaal zich tot doel had gesteld en in feite de complete mislukking van zijn ambitie. Het ging om een cruciale ideologische breuk, gepaard aan een bruusk deklerikaliseringsproces ten opzichte van de bisschoppen aan wie men het recht ontzegde nog pastorale gehoorzaamheid te eisen in wat men voortaan beschouwde als een vrije burgerlijke kwestie. Vergemakkelijkte dit de incubatiefase naar het activisme?

De documenten sterken mij in de zienswijze dat de lijdensweg van het wetsvoorstel-Coremans weinig van doen had met de antiklerikale oppositie. De grenzen van hetgeen mogelijk was, het gevecht om de vernederlandsing van vakken was bovenal en gedurende een kwart eeuw een machtsstrijd binnen de katholieke familie zelf. Daarbij trokken de katholieke flaminganten telkens aan het kortste eind tot de meest radicalen moegetergd het initiatief namen tot het zoeken naar een wisselmeerderheid met de oppositie. Dat resulteerde in de wet Segers-Franck van mei 1910. Binnen dit kader moet daarvan geen evaluatie worden gemaakt. Maar toch bleek reeds dat de aanwezigheid van vele Franstalige leerlingen en van de 'Waalse' afdelingen in sommige Vlaamse athenea (in feite alleen het Antwerpse atheneum) een reëel maar een op dat moment tegelijkertijd ideologisch opgeklopt probleem was (zoals later nog zou blijken), dat er reeds sprake was van de reductie van het aantal te vernederlandsen vakken door geschiedenis en aardrijkskunde te

splitsen, dat de Brusselse agglomeratie een apart statuut zou krijgen. Men kan dat niet herleiden tot een afkoopsom om de antiklerikale oppositie mee te krijgen. Lode Wils zou een aantal van zijn stellingen in die zin toch wat moeten bijstellen.

Deze uitstekend verzorgde bronnenpublicatie geeft een zeer goed beeld van de spanningen, intriges en besluitvormingsprocessen binnen de katholieke wereld. Men kan alleen maar hopen op een vervolg, alvast tot de Eerste Wereldoorlog. De periode 1906-1914 staat immers bol van de conflicten: de sabotage van een wet inzake het katholiek middelbaar onderwijs in 1907, de taalwet Segers-Franck in 1910, het verbreken van de bisschoppelijke solidariteit door Mgr. Rutten, de strijd voor de vernederlandsing van de Gentse universiteit en de effecten daarvan op de Leuvense, de impact van de verkiezingen van 1912 en het lanceren van de idee van bestuurlijke scheiding, de taalwetten van 1913 en 1914, een steeds sterker wordende, alsmat gefrusteerder en radicaliserende Vlaamse beweging. Meer dan uitdagingen genoeg.

Harry Van Velthoven (°1944) is doctor in de geschiedenis en emeritus hoogleraar aan de Hogeschool Gent, departement Handelswetenschappen en Bestuurskunde. Hij publiceerde over Vlaamse en Waalse beweging, Brusselse taalproblematiek, natievorming. Hij is sinds 2004 redactielid van *Wetenschappelijke tijdingen*.